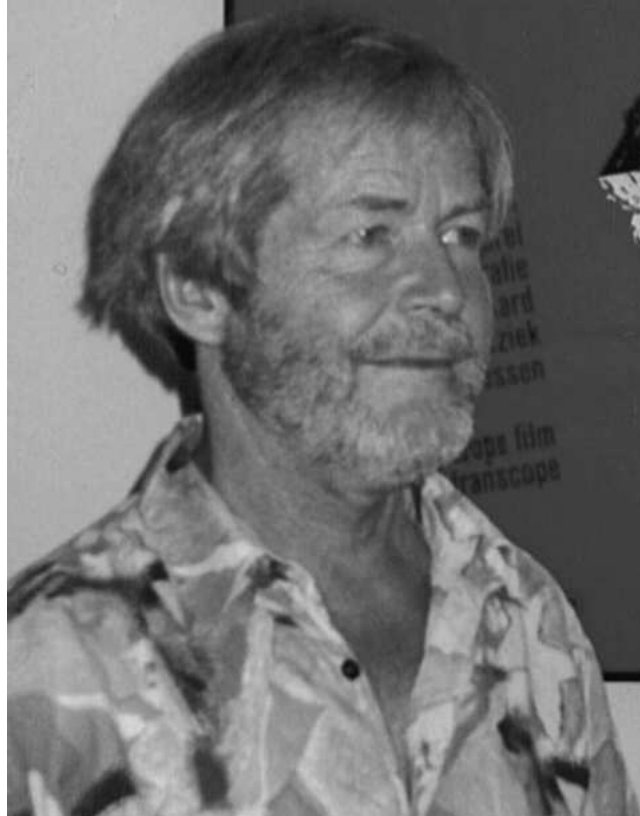

DE ONZICHTBARE ACTEUR

een film van
fons rademakers
naar de roman
'de donkere kamer van damocles'
van w. l. hermans

als twee druppels water

...el
...alle
...ard
...ziek
...essen
...ope film
...ranscope

DE ONZICHTBARE ACTEUR

ongerijmde vertelsels van een zwerver

een autobiografie

BOEK I

door

PARI ALEXANDER SCHOOREL

Schrijver: Pari Alexander Schoorel
Coverontwerp: Manjula Schoorel - Goedhart
Coverfoto door Paul van den Bos, genomen in 1966, ter wille van de grime
van de rol van Lex Schoorel in de film *Modesty Blaise*.
Foto affiche met de schrijver: Egbert Barten

ISBN: 9789402110968

De schrijver verzoekt fotografen die niet zijn
genoemd contact met hem op te nemen.

Info: www.bravenewbooks.nl/parialexanderschoorel
www.parialexanderschoorel.com

© Pari Alexander Schoorel, 2002 – 2015 Annen.

Zachttheid, zachtheid is het woord van muziek...

Martinus Nijhoff

*Muziek kan alleen ontstaan uit stilte
en moet terugkeren naar stilte.*

*Stilte is de bedding van de muziek –
als een rivierbedding.*

*De meest wezenlijke betekenis van muziek
is ons bewust te maken van deze stilte,
van stilte.*

*Stilte is het diepste wezen van ons bestaan,
onze bedding, als een rivierbedding.*

De stilte is er altijd – ook wanneer de muziek er is.

Pari

*Life is a mystery to be lived,
not a problem to be solved.*

Osho

Voor mijn moeder.

Ook voor Marie-Cécile Moerdijk,
die al veertig jaar lang haar hart met mij deelt -

en voor allen die een stukje van het leven
met mij hebben meegedeeld -

voor hen die ik in dit boek noem, of niet noem -
en van wie velen mij hebben opgefleurd
met regenboogkleuren van liefde
en de opwinding van het avontuur.

Speciaal is dit boek opgedragen aan Manjula,
aan wier zijde ik al zevenentwintig jaar mag vertoeven ...

Pari – zomer 2013

Verantwoording

Het manuscript *De Onzichtbare Acteur – BOEK I* werd geschreven in de zomer en de herfst van het jaar 2000.

In 2001 liet ik het aan een achttal vrienden lezen, aangezien ik behoefte had aan respons. De titel luidde toen nog *Het Krimpande Hart*. Een aantal van deze lezers deed mij de suggestie om op bepaalde momenten nader in te gaan op de achtergronden van de gebeurtenissen die ik beschreven had. Men zei dat ik wel meer van mijn persoonlijke motieven of gevoelens of inzichten m.b.t. die gebeurtenissen zou mogen onthullen. Deze raadgevingen hebben ertoe geleid dat ik het manuscript *Het Krimpande Hart* in 2002 aanzienlijk heb uitgebreid.

De gebeurtenissen in dit verhaal zijn door mij dikwijls niet in chronologische volgorde opgeschreven. Meer associatief.

Voorts treft u na ieder hoofdstuk, behalve het laatste, een (fragment van een) scene aan uit het door mij geschreven toneelstuk *De koning die niet dood kon*. Na het eerste fragment vertel ik meer over de reacties van de ‘proeflezers’ op deze scènes.

Sedert 2004 schrijf ik aan *BOEK II* van *De Onzichtbare Acteur*. Een aantal van de in *BOEK I* genoemde personen is opnieuw in mijn leven verschenen, er is hernieuwde waardering ontstaan voor sommige oude en nieuwere verrichtingen in mijn kunstenaarsloopbaan, ik ontmoet nog steeds kleurrijke, voor mij nieuwe mensen en ook andere gebeurtenissen, zoals de concerten met mijn muziek, zouden wellicht boeiend kunnen zijn om te delen met de lezer.

Het voor u liggende *BOEK I* heb ik gelaten zoals het in 2002 door mij werd genoteerd, zij het dat ik de titel pas kort geleden veranderde in de huidige. Hier en daar heb ik de oorspronkelijke titel in het verhaal bewust gehandhaafd. Ook zult u na vrijwel ieder hoofdstuk een paar korte voetnoten aantreffen die ik in dit jaar (2013) heb toegevoegd.

Pari Alexander Schoorel.

BOEK I

Proloog		9
Deel I - De acteur en de oorlog		
Hoofdstuk	1 - Het kind van de muze	10
Hoofdstuk	2 - Braaf	32
Hoofdstuk	3 - Drosteflikken	49
Hoofdstuk	4 - Vervreemding	72
Hoofdstuk	5 - Oud vuil	89
Deel II - Freelance... bloed, zweet en tranen		
Hoofdstuk	6 - De kwetsbare acteur	101
Hoofdstuk	7 - Een kunstje met een hart	117
Deel III - Sweet bird of youth		
Hoofdstuk	8 - Make it snappy	133
Deel IV - “Indien muziek der liefde voedsel is...”		
Hoofdstuk	9 - Ziek	155
Hoofdstuk	10- Frankrijk en Australië	175
Hoofdstuk	11- Con Spirito	203
Hoofdstuk	12- Stilte	221
Epiloog		
Gesprek met een vriend		235

Proloog

Waarom ‘een zwerver’?

Een feit is dat ik in mijn leven gemiddeld één maal per jaar ben verhuisd. Die onrust is begonnen toen de oorlog uitbrak, in Indonesië. Ik was toen drie jaar. Ik herinner me een reis in een geblindeerde trein. Mijn moeder vertelde me een tijdje geleden dat ik toen erg bang was. Waarschijnlijk waren we op weg van een kamp in Bandung naar het Tjidengkamp in Batavia.

Ik kan niet lang ergens wonen. Dat kan ik niet verklaren - het is gewoon zo. Zo ben ik vier maal, samen met Manjula, voor lange tijd in Australië geweest, het enige land waarvan ik de illusie heb dat ik er niet meer weg zou willen. Maar helaas... een permanent visum voor ons beiden bleek niet haalbaar.

Maar er is meer - niet alleen het wonen. Ik moet ook steeds mijn eigen grenzen verleggen, van mijn eigen mogelijkheden dus. Niet voor niets ben ik een paar keer van ‘beroep’ gewisseld.

De onrust heeft ook te maken met mijn vraag: waarom ben ik hier, waarom loop ik hier rond op deze aarde en waarmee kan ik mijzelf bezig houden zodat ik straks, aan het eind van de rit, het gevoel kan hebben dat het enige zin heeft gehad dat ik hier heb rondgelopen.

Eén van de gevolgen van mijn onrust is dat ik altijd arm ben geweest. Ik kan geen geld verzamelen en ik heb nooit veel verdiend. Ook heb ik meerdere malen alles achter me gelaten en ben met niets opnieuw begonnen.

Ik denk dat ik mezelf een ‘zoeker’ mag noemen.

Het is niet verwonderlijk dat ik bij Osho terecht ben gekomen.

Het citaat van Nijhoff stamt uit het gedicht *Fuguettes*. Het is één van de vijf gedichten van deze dichter die ik tot op heden op muziek zette.

Over Osho vertel ik, om te beginnen, in hoofdstuk 3.

Deel I – De acteur en de oorlog

Hoofdstuk 1 – Het kind van de muze

De regisseur van *De Keuken* blies bij de repetities op een fluitje als we allemaal plotseling moesten stilstaan. Dat was een effectieve methode. Er waren steeds veel mensen op het toneel die druk door elkaar liepen rond de ovens en fornuizen (obers, koks, serveersters) en het regelen van dat verkeer in een toneelproductie moet accuraat gebeuren, want er is ondertussen altijd wel iemand die iets belangrijks te zeggen heeft, of er broeit of bloeit een relatie. En dat willen we ook graag meepikken. Ik was kok. Ik kookte minestrone-soep en bakte omeletten. Ik heette geloof ik Michael (op z'n Engels).

Na de pauze moest ik, quasi dribbelend met een onzichtbare voetbal, als eerste opkomen, ondertussen een opgewonden radio-verslag van een voetbalwedstrijd nabootsend. Dat vond ik vreselijk moeilijk en dat zei ik op een bepaald moment ook tegen de regisseur (John Dexter). Hij antwoordde: ach, jongen, je doet 't goed. Je bent een betere acteur dan sommige mensen die bij dit gezelschap hoofdrollen vervullen. Nou, daar schrok ik wel van. Na afloop van de repetitie vroeg hij mij zo nu en dan om mee te gaan naar zijn hotelkamer. Vaak waar anderen bij waren. Dat leek me geen goed idee en dus moest ik hem iedere keer teleurstellen. Dat vond hij niet leuk. Hij noemde mij Sexy Lexy. In die tijd was mijn voornaam Lex. Nu al lang niet meer.

In '84 kreeg ik een andere naam. Ik noem mezelf nu Pari. Veel mensen kennen mij nu alleen als Pari. Of soms (bijvoorbeeld sommige Australiërs) als Pari Alexander, mijn componistennaam. Dat klinkt wel aardig. Maar als 'oude bekenden' van theater en muziek mij liever Lex willen blijven noemen, vind ik dat prima. *That which we call a rose – by any other name would smell as sweet.* Uit *Romeo en Julia*, de balkonscène, een tekst van Julia.

Voor veel mensen was het wel vervelend, kon ik merken, die nieuwe naam. Sommige kennissen of vrienden besloten mij verder maar te negeren, want blijkbaar was ik gek geworden. Mijn moeder heeft er tien jaar over gedaan voordat zij er toe kon komen mij (zij het

met enige tegenzin) Pari te noemen. Mijn schoonouders daarentegen leerden mij kennen toen ik al Pari heette, zij hebben dat probleem dus nooit gehad. Dat illustreert de absurditeit van het hele verschijnsel. Het verschijnsel dat mensen zich beledigd voelen wanneer jij uit eigen beweging besluit om voortaan met een andere naam door het leven te gaan. Ze laten tien, twintig, dertig, veertig jaar niets van zich horen, tonen geen enkele interesse in je persoon, en kom je ze toevallig weer tegen na al die jaren, dan doen ze moeilijk over een bepaalde verandering die in die tussentijd in je leven heeft plaatsgevonden. Alsof ze recht hebben op het beeld dat ze voorheen van mij kenden. Ik had in die tussentijd ook wel katholiek kunnen worden, of getrouwd kunnen zijn met een Eskimo, of een been verloren kunnen hebben. Daar kunnen ze dan ook verontwaardigd over doen...

Kort na die Sexy Lexy fase, in januari 1963, werd ik een bekende acteur. Althans, voornamelijk binnen onze landsgrenzen. Hoewel een Engelse krant, na het festival van Edinburgh, mij uitzonderlijk begaafd noemde. *Spectacularly gifted*, om precies te zijn. De film *Als Twee Druppels Water* van Fons Rademakers kwam uit. *Moedige film noir van internationale allure*, schreef de Volkskrant. Ik speelde daarin de dubbele hoofdrol. De film was opgenomen in de zomer van '62 en in het najaar helemaal nagesynchroniseerd. Dat alles heb ik gedaan voor f3000,-. Drie duizend gulden. Zo'n vijftig draaidagen + twintig nasynchronisatiedagen. Tegenwoordig verdien je dat bedrag binnen enkele dagen, met zo'n grote rol.

Heineken was de geldschieter. Voorwaarde die hij had gesteld was dat zijn toenmalige vriendin de rol van Marianne zou spelen. Fons moest daar blijkbaar voor zwichten. Fons maakte die rol toen wel onbelangrijker (vergeleken met het boek van Hermans), want de vriendin van Heineken was natuurlijk geen actrice. Een paar maanden na het uitkomen van de film (groot succes, lovende kritieken), besloot Heineken de film voor verdere vertoning te verbieden, omdat zijn relatie met die niet-actrice beëindigd was. Dat alles is al jaren publiek geheim, maar ik weet het pas sinds kort. Zo heeft Heineken heel wat mensen gedupeerd. En waarom in godsnaam? #1

Twee Druppels heeft een paar maanden continu gedraaid in een

groot aantal bioscopen in Nederland, in Frankrijk en ik meen ook in Engeland. Destijds heb ik nauwelijks stil gestaan bij de gevolgen van de boycot van Freddy Heineken voor mijn persoon. Ik had het te druk met te proberen me thuis te voelen bij het Rotterdams Toneel, hetgeen voor mij toen geen eenvoudige opgave was, met het regisseren van amateurgroepen, met het omgaan met de ‘roem’ en de aandacht en het verwerken van het verlies van een geliefde. Wel is het duidelijk dat er vanuit de productie van *Twee Druppels* geen enkel contact meer met mij is geweest. Bij het Rotterdams Toneel voelde ik me na het uitkomen van de film misschien nog meer een vreemde dan daarvoor.

Pas de laatste jaren ben ik mij de absurditeit van die boycot gaan beseffen, en de eventuele consequenties die het gehad kan hebben voor mijn ‘carrière’. Onlangs had ik een lang gesprek op het NIOD met een jongeman die een scriptie schreef over de film *Twee Druppels*. Wij vroegen ons af of Heineken’s verbod niet ongedaan gemaakt kan worden, nu hij is overleden. Ik neem aan dat de erven van Heineken geen belang hebben bij een verbod tot vertoning van de film. We zien wel, wie het initiatief neemt. #2

Als Twee Druppels Water met Lex Schoorel en Van Doude. Foto: Ed van der Elsen.

Plotseling was ik dus ‘beroemd’ en kon niet meer ongestoord op straat lopen. Een situatie die zowel vervelend is, als zeer strelend voor je ego. Eindeloos veel interviews met kranten - ze kwamen bij mij thuis op mijn verdiepinkje aan de Bergweg. Ik had daar een mooie plattebuiskachel staan en een bed, en verder ongeveer niks.

Ik moet ook een grammofoon gehad hebben, want ik draaide platen van Doris Day en Johnny Mathis. Bij het Rotterdams Toneel verdiende ik het eerste jaar f350,- netto in de maand. Je werd geacht ook een smoking te bezitten, die moest je aan bij de ‘nazitten’. Een nazit is een receptie na afloop van een première.

*Koning Oidipus, 1962, met Max Croiset, Ton Lutz en Lex Schoorel.
Foto: K.Molkenboer.*

Ik hobbelde die eerste twee jaar in ongeveer alle voorstellingen mee, meestal geheel anoniem, als figurant dus. In *Koning Oidipus* was ik een bruine jongeman met krullen en een soort rokje aan, die de blinde Theresias op het toneel de weg wees. Theresias werd gespeeld door Ton Lutz, Oidipus door Max Croiset. Om met m'n korte rokje en met Lutz op te komen moest ik een andere opdracht onderbreken: ik was bij die voorstelling ook souffleur. Dat is iemand die de tekst bijhoudt voor alle acteurs, voor het geval ze die niet meer weten. Ik zat daarbij op de plek waar dikwijls de brandwacht zit, achter de *Rampe*, de toneellijst. Koud was dat, in mijn korte rokje. Vroeger waren er souffleurshokken, dat gaf zo'n bult bij het voetlicht. Veel leuker natuurlijk. Vanuit de kelder moest je daarin kruipen, je kop stak dan net half boven de toneelvloer uit. Ben was een echte souffleur, de vriend van Ferd Sterneberg. Ben souffleerde voor de Nederlandse Comedie in Amsterdam. Meestal gewoon in het souffleurshok. Vroeger heette dat ding de pit. Heyermans schreef een leuke éénakter: *Pitten*. Dat betekent in dit geval 'leunen op de pit,' oftewel: je tekst niet kennen en geheel vertrouwen op de souffleur. Ook voetlichten en 'herzen' zijn nu uit de mode. Een 'herz' is een voetlicht in de lucht. Meestal met drie kleuren, twintig keer naast elkaar. Hartstikke mooi.

Ik moest toch dagelijks met die voorstelling de bus in naar alle hoeken van het land, dus misschien dacht Lutz (de regisseur) dat het goed was mij bezig te houden. En dat ik daar misschien ook wel wat van kon leren. Dat was ook wel zo, denk ik. Officieel mocht het niet, neem ik aan, een acteur vragen te souffleren. Overigens was het wel een aardige voorstelling, voor zover die term op z'n plaats is bij een gruwelijk verhaal als *Oidipus*. Max Croiset was erg goed in die rol.

Een aantal jaren later kwam ik terecht bij De Nieuwe Komedie in Den Haag. Wij speelden toen veel in (zeer) kleine theatertjes, ouderwets en simpel. In sommige hingen nog vaste geschilderde achterdoeken, bijvoorbeeld van een bos. Prachtig. De akoestiek van die kleine zaaltjes was altijd perfect, ook voor muziek. Gewoon model schoenendoos, vaak tegelijk bioscoop. Of de zaal achter een kroeg. Er zullen er niet veel meer bestaan, vrees ik.

Begin '63 werd ik dus een bekende acteur. Ik kan me niet herinneren dat één van mijn collega's ooit iets (laat staan iets aardigs) heeft gezegd over mijn rol(len) in *Twee Druppels*... Mijn verdienste voor de Nederlandse film maakte het werk dat ik bij het Rotterdams Toneel te doen kreeg niet interessanter. Daar bleef ik gewoon de figurant.

Na de toneelschool moest ik eerst twee jaar in militaire dienst. Wellicht kwam het ook daardoor dat ik me bij het toneel een vreemde voelde, vooral de eerste vier jaar. Veel later ben ik gaan begrijpen dat mijn kinderjaren in de oorlog in Nederlands Indië een grote wond hebben achtergelaten, om het zo maar te noemen, die mijn hele verdere leven heeft bemoeilijkt. Ik heb nooit ergens 'bij gehoord', ik bleef altijd een vreemde of zo u wilt een buitenbeentje.

Met Ton Lutz had ik al afgesproken dat ik na mijn dienstitijd bij het Rotterdams Toneel zou komen. Op mijn verzoek draaide ik ook mee in een voorstelling in het Holland Festival, in de zomer van 1961, van De Kaukasische Krijtkring van Brecht, als een soldaat geloof ik, in regie van Richard Flink.

Ik had niet echt vrienden onder m'n collega's, was waarschijnlijk ook tamelijk gesloten. Ik ging graag om met het technisch personeel, de inspiciënten. Met de acteur Hans Pauwels trok ik wel op, een beetje. Later ook bij Theater in Arnhem. Hij kon leuk zingen. Had platen van jazz zangers die geheel nieuw voor mij waren. Hans was ook een soort 'outsider.' Soort zoekt soort. Hij kwam een jaar eerder dan ik bij het Rotterdams Toneel en speelde daar al één van de boeven in de musical *Irma la Douce*. Met Lia Dorana. Een echte succesvoorstelling. Toen ik kwam was dat m'n eerste klus: een rol opnemen in *Irma la Douce*. Wist ik veel. Ik was ontzettend onder de indruk van wat iedereen kon, liedjes en pasjes en zo. Moest ik mezelf schminken. Had ik nog nooit gedaan.

Direct in 't eerste jaar ben ik ook gaan regisseren. Pleuni Touw, die twee klassen lager zat op de Arnhemse toneelschool en die ook bij het Rotterdams Toneel terecht was gekomen, gaf een regie aan mij door, op een school. Een Frans stuk, *Jeugd*, van Puget. Heel leuk gespeeld door drie meiden en drie leraren, onder wie de tekenleraar,

Eric Fabery de Jonge. Hij werd een vriend van me. Kwam een jaar later om 't leven bij een auto-ongeluk. Een christelijke M.M.S. Die bestonden toen nog, de middelbare meisjesscholen. Eén van de drie meiden is later getrouwd met John Lanting, die trouwens in die jaren ook nog bij het Rotterdams Toneel speelde. Maar toen kenden zij elkaar nog niet. 't Werd een schitterende voorstelling. Mijn moeder praat er nu nog wel es over. Twee volle avonden in Schouwburg Zuid.

Ook twee volle avonden met vier éénakters, met een school uit Rotterdam Zuid. Ik had ze zelf vertaald, uit 't Frans en Engels. Eén ervan was *Hello out there* van Saroyan. Daarin speelde een nogal schuchter meisje een hoofdrol. Na afloop kwamen de ouders van het meisje naar me toe. Ze was zo veranderd, zeiden ze. De repetities hadden haar erg goed gedaan. Daar was ik blij om. 't Is een groot stuk van je leven, iedere keer, iedere regie. De vriend van Ad Hoeymans was gymnastiekleraar op die school. Hij organiseerde het jaarlijkse toneelgebeuren. Waar speelde Ad toen? Ik zou het niet weten. Ad was een collega-acteur en een erg aardige jongen. Hij en ik zaten in dezelfde klas op de toneelschool.

Tijdens de jaren waarin ik veel regisseerde (zeker ook eind jaren '70, in Hilversum), had ik altijd het gevoel dat *dat* het meest bij mij paste: regisseren. Ik had daar een aangeboren aanleg voor, vond ik zelf. Ik had het gevoel dat ik daarmee het meest van mezelf kwijt kon. En ik vond het fijn op die manier te werken met mensen.

In dat eerste jaar speelden Jacques Commandeur en Ina van der Molen er ook, bij het Rotterdams Toneel. Jacques speelde een paar jaar geleden die uitstekende rol in de tv-serie *Wij, Alexander*. Een slome serie, maar vooral gered door zijn acteerprestatie.

Met Ina van der Molen lag ik in de veren op het bed van oom Frans in *Twee Druppels*. Een lief mens, zonder kapsones. We zagen elkaar ook in één scène in *Een Man van Alle Tijden* (Thomas More), in regie van Pim Dijkers. En een paar jaar later waren wij de gelieven in een televisie-uitvoering van een stuk van Jean Anouilh, met Kees Brusse als haar vader.

Ina van der Molen en Lex Schoorel in Als Twee Druppels Water. Foto: Ed van der Elsen.

Ik stond vrij vaak in een regie van Ton Lutz, bijna altijd met kruimelwerk (behalve Eros in *Antonius en Cleopatra*). Lutz en ik wisten nooit wat we tegen elkaar moesten zeggen. Ik vond hem wel een echte regisseur, vooral vanwege z'n *mise en scènes*. En hij had een soort respect voor mij. Twintig jaar nadat ik voor het laatst met hem had gewerkt kwamen we elkaar tegen in de Marnixstraat in Amsterdam. Hij sprak me aan en vroeg wat ik al die jaren had gedaan. Dat hij me nog herkende was al verbazingwekkend, maar hij was ook geïnteresseerd...

Ik werd dus 'beroemd' en raakte in een diep dal. Ik was erg somber en vond alles griezelig. Vooral alles wat met het theater te maken had.

Greetje heette ze. De kledster van het Rotterdams Toneel. Aan haar heb ik veel te danken. Ze woonde samen met de chauffeur van de bus, Willem geloof ik. Bijna iedere avond gingen we met ons drieën, na de voorstelling, naar haar huis. Zij maakte dan witte boterhammetjes met kaas en daarbij dronken wij witte vermout. Met ons drieën verlichtten wij de eenzaamheid. Misschien vooral mijn eenzaamheid. En spraken wij over alles wat er bij het gezelschap aan de hand was.

En over wat er met mij aan de hand was. Greetje. Wat had ik gemoe-
ten zonder Greetje... Greetje zou ik nog wel eens willen ontmoeten,
als ze nog leeft.

De hele directie van Theater uit Arnhem nam het tweede jaar
het Rotterdams Toneel over. Lutz moest blijkbaar weg, of wilde weg.
Toen heette het gezelschap: het Nieuw Rotterdams Toneel. Rob de
Vries en Richard Flink. En Coen Flink kwam mee. En Aart Staartjes,
die even piepjong was als ik. Aart was altijd in de buurt van Richard
Flink te vinden. Hij kreeg dus de rollen. Voor de regisseur Richard
Flink bestond ik niet.

Karin Haage en Lex Schoorel in de tv-serie Vrouwetje Bezemsteel.

Gelukkig vroeg Bram van Erkel mij bij zijn eerste televisieregie
voor mijn eerste grote rol in een jeugdserie voor de TV: *Vrouwetje
Bezemsteel*. De titelrol werd aanvankelijk gespeeld door Karin Haage,
later door Riet Wieland. Mijn rol heette Sam Pardoës. Die serie heeft
drie jaar gelopen, was dus een succes. Er zijn nog mensen die zich de
serie herinneren. Er zijn zelfs mensen die mij er van herkennen, bijna
veertig jaar na dato, ondanks rimpels en baard. Piet Bijlholt, van het
filmhuis in Hilversum, wist zich onlangs zelfs de begintune van de
serie te herinneren! De opnames zijn niet bewaard gebleven. De

ampexbanden die toen gebruikt werden, werden na afloop gewist en opnieuw gebruikt. Vreselijk jammer.

De Nederlandse Comedie vroeg mij daar te komen spelen. In Amsterdam dus. Ze hadden me nodig voor Barend, in *Op Hoop van Zegen*, en Eros. Verder heb ik daar alleen gefigureerd.

Herman van Elteren speelde er ook. Hij zat een klas lager op de toneelschool, alhoewel hij ruim tien jaar ouder is dan ik. Herman kan erg veel. Hij speelde goede rollen (o.a. in de *Gijsbrecht*) maar is bekender als kostuum- en decorontwerper. Hij heeft veel stukken erg mooi aangekleed. Er zou es een boek moeten verschijnen met zijn ontwerpen.

Ik verhuisde dus naar Amsterdam. Zomer 1963. Een achterkamertje aan de Sarphatistraat. Samen met Maélys, mijn Rotterdamse vriendin die bij het Nationale Ballet terechtkwam en met wie ik trouwde op oudjaar, de TV erbij... Maélys bulkte van het talent. Ze had de zangstem van Barbara Streisand en zag er minstens zo leuk uit. Ze was leuk gek. Soms schreef ze gedichten in een taal die leek op Frans maar het niet was. En ze kon dus ook nog dansen. Ze was geboren in de oorlog. Haar moeder had in Den Haag tegen de schuddende muur van een huis gestaan toen die stad om haar heen werd gebombardeerd (door de Engelsen, meen ik), hoog zwanger van Maélys.

Ondanks m'n inmiddels 25 jaar was ik volstrekt groen. Gelukkig konden we een paar maanden bij Herman van Elteren terecht aan het Singel. Daar is onze zoon verwekt. Voorbehoedmiddelen? Ja, wel es van gehoord.

Behalve Ad Hoeymans waren ook Jacky Horn en Else Valk klasgenoten op de toneelschool. Ad en ik hadden ieder een kamer in de Cronjéstraat vlak achter de Willemspoort. Hij aan de voorkant. Met een gigantisch rond balkon. Als er iemand langs kwam werd er geschreeuwd van beneden en dan gooide hij de sleutel omlaag. Meestal was het Carola.

Carola Gijsbers van Wijk, afkomstig uit Arnhem, toen al met een kind. Een schat, Carola. Ze zat een klas lager, maar ze speelde mee in ons eindexamen, want we hadden niet genoeg vrouwen. Zij

was mijn eerste toneelgeliefde. In *Romeo en Jeannette*, van Anouilh. In regie van Ferd Sterneberg. Ferd nam dan een rieten stoel en ging midden voor het speelveld zitten en kwam er niet meer vandaan. Hij was toen al zeer gezet. Ferd leerde ons het Franse theater kennen, Anouilh, Racine, Camus. Hij had daar een enorme affiniteit mee. Vertaalde de stukken zelf - en erg goed.

Carola kwam dan boven en dan dronken we denk ik thee. Op z'n hoogst - zij en Ad - een pilsje. We waren zeer onschuldig.

Carola heb ik vorig jaar, in 2001, weer eens ontmoet. Bij haar thuis in Amsterdam. Eigenlijk is ze nog geen spat veranderd. Nog steeds lief en erg druk. Ad heb ik even aan de telefoon gehad. Hij leeft dus nog. Hij praatte en bleef maar praten. Wat een eenzaamheid, aan de andere kant van de lijn. Hij lijkt zich vast te willen houden in een wereld waar ik mij al erg lang niet meer betrokken bij voel. Verhalen over een toneelstuk van Anouilh - en ineens herinnerde ik me diezelfde verhalen van veertig jaar geleden... Toen ik over mijn muziek begon, haakte hij af. Ik weet niet of het één van ons tweeën zou helpen of goed zou doen wanneer ik hem zou opzoeken. Als hij dat al wil. Ook heb ik hem dit boek nog niet toegestuurd, maar dat ga ik misschien nog wel doen. Misschien... # 3

Ook Herman heb ik opgezocht bij hem thuis in Monnickendam. Hij is nog altijd vrolijk en levenslustig. En hij werkt nog steeds.

Halverwege het tweede toneelschooljaar kwam ik pas in de Cronjéstraat te wonen. Daarvoor woonde ik op een viertal kamers en was ongelukkig, behalve tijdens de lessen op school. De eerste kamer was bij een gezin op de Hoogkamp. Er werd daar ook voor mij gekookt. Vreselijk. Ik heb misschien één keer samen met pa, ma en de twee zoons aan tafel gezeten – toen had ik 't wel bekeken. De oudste zoon had al een stuk of vijf internaten achter de rug; toch was hij pas veertien. De pa werkte als administrateur in het leger. Er was altijd ruzie en spanning in dat huis. Ik zorgde er voor dat ik er alleen maar sliep. Na een maand ben ik er weggegaan, natuurlijk. Toevallig las ik een aantal jaren later in de krant dat pa de boel voor tonnen had opgelicht en 't geld in z'n eigen zak gestoken had. Hoe zocht ik zo'n adres uit?

De tweede kamer was een achterkamertje in de Bouriciusstraat. Marjan Burger wist dat die nog leeg stond. Misschien woonde zij zelf ook in dat huis. Marjan was een grappig mens, maar ze moest na een jaar van school af. Of misschien wou ze dat zelf. Ze trouwde met een beeldend kunstenaar, geloof ik. Ik sliep er op een veldbed, zo'n ding dat je kunt opklappen, uit het leger. Mijn vader had dat nog. Het was winter en erg koud. De kamer had geen verwarming. De bloemen stonden op de ruit. Iedere ochtend. Ik verzon een komische *clowns-act* die niemand verder ooit heeft kunnen bewonderen. In m'n volgende kamer (aan de Apeldoornseweg) maakte ik zwaarmoedige tekeningen en overwoog een eind aan mijn leven te maken.

Zelfportret, 18 jaar.

's Nachts ging ik vaak hardlopen, helemaal om Arnhem heen, maar dat was al weer vanuit m'n vierde kamer, boven de bakker, aan de Steenstraat. Als kind liep ik al hard, maar toen in de bossen, bij Wageningen-Hoog, waar wij woonden. Hoe had ik kunnen overleven zonder dat hardlopen? Vanaf de Cronjéstraat werd ik rustiger. Het was m'n redding dat ik daar terecht kwam. De hospita kookte voor ons. Ik had anderhalf jaar niet goed gegeten...

Eigenlijk was de toneelschooltijd zo'n schitterende ervaring. Het is zo jammer om een deel daarvan te verdoen met somberheid.

Tijdens de tweede klas van de HBS vertrok m'n enige vriend met zijn pa en ma naar Canada. Hans van de Bovenkamp. Sedert dien was ik altijd alleen. Toen ik 13 was besloot ik nooit meer naar de kerk te gaan en om in plaats daarvan veel hard te lopen in het bos.

In de kerk had ik het benauwd. Ik vond het een rare ervaring, iedere zondag opnieuw, die verplichte sessie op de harde banken. Ik keek altijd naar de hoedjes van de dames voor me en ik probeerde ze te onthouden, om ze later te kunnen tekenen. En dan was er nog die meneer die onbegrijpelijke dingen verkondigde op de kansel. En als ik ze al begreep wist ik dat ik het niet met hem eens was. Buiten, hardlopend in het bos was mijn tijd daarentegen erg goed besteed. Ik voelde me sterk, ik rende en zweette een groot deel van mijn puberfrustraties van me af, ik genoot van de geur van de aarde en van het groen, in alle seizoenen weer anders, en als er al een God bestond wist ik dat hij daar in het bos dichterbij me was dan in die grote koude ruimte, met het dreinende orgel dat de dreinende massa in gezangen trachtte voort te slepen.

Bovendien had ik ongevraagd de tol op me genomen om als vergoeding voor het weg blijven uit de kerk het huis op zondagochtend te reinigen. Mijn moeder vond dat wel een aardige deal, zo leek het.

Met Hans van de Bovenkamp zat ik op de Christelijke Voetbalclub SKV. Sport Kweekt Vriendschap, jawel. We speelden in een heuse competitie, op zaterdag, en we verloren bijna altijd. Hans was mager maar kon goed verdedigen. Ook speelden wij samen veel badminton, op het grasveldje opzij van ons huis, met een touw tussen de bomen gespannen. Ik was goed in badminton.

Op de lagere school, of liever, na schooltijd, op de Hoogkamp, in Arnhem, waar wij woonden, voetbalde ik ook altijd met vriendjes. Er waren toen op de Hoogkamp nog veldjes die inmiddels allang zijn volgebouwd. Abe Lenstra was toen beroemd en Faas Wilkes en keeper De Munck, de zwarte panter... Er was alleen nog radio. De TV kwam, aarzelend, een jaar of zeven later.

Ad was een prettige collega op de toneelschool. Blijkbaar begrepen wij elkaars behoefte aan rust. Ik denk dat hij geen kroeg-ganger was, net zo min als ik. Met Jacky Horn had ik buiten de school om geen enkel contact. Hoewel - Jacky leerde me Franse chansons kennen: Mouloudji, George Brassens... Ik geloof dat Else al een vaste vriend had.

Wij waren de eerste klas van de nieuwe Arnhemse Toneel-school. Binne Groenier, de directeur, had het gebouw aan het Roermondsplein in de zomer, samen met zijn vriendin Mary, van binnen helemaal geverfd, in schitterende pasteltinten. Uiterst liefdevol.

't Was een prachtig pand. Zo'n oud herenhuis. We waren met 17 of 18 leerlingen, tot aan de kerst. Toen moesten we daar weg (werd het gebouw gesloopt voor de nieuwe brug?) en werden we dolende. De theorielessen vonden toen plaats bij Binne thuis (Peter van de Haar zat nog op school, met hem zong ik geïmproviseerde opera-aria's, hij is modeontwerper geworden) en de spellessen in het inmiddels ook al lang gesloopte restaurant PAX, bij het Velperplein. Annie de Lange, onze speldocente, was in verwachting en werd vervangen door Frans van der Lingen. Tijdens zijn 'elementaire spellessen' heb ik, in PAX, heel wat heftige scènes gespeeld. Tijgers ontsnapten uit kooien, ik sprong op tafels om niet verscheurd te worden en de wandlampjes van PAX werden van de wand gemept op het toppunt van paniek. Bij Frans kon ik alles. In mijn overgangsrapport schreef hij: die jongen heeft een ongebreidelde fantasie. Later kwam Annie de Lange terug. Ze was een goede docente. Ik geloof dat ze onze klas de hele periode van drie jaar heeft les gegeven. Bij haar kon je je op je gemak voelen, je hoefde niet bang te zijn. Ze leerde je het vak, simpelweg. Dat kan dus ook. 't Is niet alleen maar talent en inspiratie – 't is ook een vak.

Als toneelschoolleerlingen hadden wij gratis toegang tot theatervoorstellingen in de Arnhemse schouwburg. Veel voorstel-lingen maakten een enorme indruk op me, zoals de stukken van O'Neill, gespeeld door de Haagse Comedie en door Theater, en *De Entertainer* van Osborne en *Wachten op Godot* van Beckett, met Bernard Droog, Jopie Walhain, Richard Flink en Gerard Hartkamp. Een onvergetelijke voorstelling. Frans van der Lingen was bezig met de repetities van *Tocht naar het Duister*, in de tijd dat hij ons les gaf.

Hij vond het een prachtig stuk, maar ze moesten er een beetje in schrappen, 't was te lang. Dat was dus eigenlijk onmogelijk – geen zin was misbaar. Ook zagen we veel films, gratis, met 'echte' filmacteurs die mijn helden werden, zoals Marlon Brando en James Dean. # 4

Ik denk dat 't voorjaar was toen we in de Parkstraat terecht kwamen. Een prachtig oud gebouw, ook helemaal opgeknapt voor de toneelschool. Een grote vierkante speelzolder. De school heeft daar nog lang gezeten, is daarna verhuisd en toen kwam de dramadocenten - opleiding in 't gebouw aan de Parkstraat.

Lies was secretaresse in de Parkstraat, later directrice in 't andere gebouw. Een jaar of twaalf geleden, rond 1988 dus, ben ik daar een paar maal geweest en heb mezelf als docent aangeboden. Dat wou ze niet. Ook wilde ik, samen met Manjula, een nieuwe theatergroep voor de jeugd beginnen, in Arnhem. Had ik de steun van Lies gevraagd, voor die onderneming? Ik denk 't wel.

Jacky Horn was de ster van onze klas. Voor mijn gevoel draaide ons eindexamen zo'n beetje om hem. Misschien was hij van ons vieren wel het meest acteur. Else en Ad en ik waren alle drie nogal stille figuren. # 5

De scènes die ik me het meest herinner van ons eindexamen zijn uit *De Spaanschen Brabander* van Bredero (Ad en ik), *Romeo en Jeannette* van Anouilh (Ad, Else en ik) en *Mooney's jongen huilt niet* van Tennessee Williams (Else en ik).

Ter gelegenheid van onze overgang van klas twee naar klas drie hadden we een feest. Ik geloof dat daarbij ook leerlingen van de Amsterdamse Toneelschool aanwezig waren. Voor mij kwamen die van een andere planeet. Lang voor het einde van het feest ben ik afgetaaid met een meisje dat daar ook aanwezig was en die ik voordien nog niet kende. Hoe ze daar kwam weet ik niet – ze had niets met de toneelschool te maken. Blijkbaar vonden we elkaar leuk. Ze was de dochter van een notabele Arnhemmer. Het was zomer. We liepen naar Sonsbeek en hebben zo'n beetje de hele nacht door dat park gewandeld, misschien hand in hand en ongetwijfeld pratende. Toen het licht werd ben ik meegelopen naar haar huis. Daarna zagen we

elkaar nooit meer. Ik was een aarzelende minnaar.

*Ad Hoeymans en Lex Schoorel in
De Spaanschen Brabander.*

Onlangs zag ik delen van de oude jeugdserie *Floris*. Daarin speelde Jacky ook een rolletje, als een soort nar. En Ad was een boze boef met een zwarte baard! Leuk om al die 'oude' collega's weer te zien. 't Is een aardige serie. Ik vond dat ik de rol van Roland goed speelde. Jacky

speelt de nar zoals hij ook z'n rollen op de toneelschool speelde, met veel kracht en gespannenheid. Carola heeft Jacky nog wel eens gesproken, vertelde ze. Ik meen dat hij is gaan schilderen.

Ad is vooral gaan regisseren en hij deed wel eens wat voor de radio. Een jaar of 20 geleden kwam ik hem een keer tegen op straat in Hilversum, vlak bij de NCRV studio. Hij was een beetje dik geworden. Vroeger was hij atletisch, liep de 100 meter in 11 seconden of zoiets... Hij en ik waren dol op sport, op de toneelschool. Jacky Horn had daar een hekel aan, kwam niet of te laat op de schermlessen. Ad kon ook goed handballen. In de gymzaal van 't gebouw waar nu het conservatorium zit, in Arnhem. Een oude gymnastiekleraar. We hadden veel oude leraren, vooral voor de theorievakken. Gepensioneerde taaldocenten en een pater. Voor kunstgeschiedenis juffrouw Joosten, de conservatrice van het Kröller-Müller museum. Zij deelde met ons haar enthousiasme over de Franse impressionisten, de kubisten en de Engelse beeldhouwer Henri Moore.